

FOTO: PROEFTUIN AMSTERDAM

Midden in Amsterdam ligt een groothandelsterrein voor de voedselsector: het Food Center. Hier komen Turkse en Marokkaanse groenteboeren, kleine cateraars en horeca-ondernemers dagelijks verse waar halen.

kwaliteit? Ook het ruimtebeslag van productie, transport, winkels en horeca zijn een onderzoek waard.

Zo heeft Amsterdam een groothandelsterrein voor de voedselsector midden in de stad, het Food Center ('de Markthallen' voor de Amsterdammer). Na jarenlange onzekerheid over verhuizing naar het Westelijk Havengebied heeft de gemeente besloten dat het terrein in de stad thuishoort. De eerste aanbestedingen voor renovatie en herstructurering zijn inmiddels de deur uit. De overlast van aanvoer van producten met zware vrachtwagens wordt via een andere route aangepakt. Het blijft fascinerend om te zien hoe tussen 5.00 en 7.00 uur 's ochtends vele midden- en kleinbedrijven, Turkse en Marokkaanse groenteboeren, kleine cateraars en horecaondernemers met alle mogelijke kleinschalige vervoersmiddelen hun ingekochte waar tot in de haarvaten van de stad brengen.

Regionalisering

De behoefte aan regionalisering is goed te begrijpen. Betrokkenheid op de directe omgeving is een groot goed. Tegelijkertijd is het een verrijking dat we in de winter niet alleen zijn aangewezen op het assortiment aan groene, rode en witte kool, boerenkool en zuurkool. Het begrip regionalisering is bovendien betrekkelijk. Wordt hiervoor in New York een straal van 300 mijl gehanteerd, in Nederland valt in discussies soms een afstand van 30 kilometer als norm. De regionale insteek van Engelse grootwinkelbedrijven als Tesco, Sainsbury en Walmart houdt vooral in dat ze producten van Britse bodem promoten. Zo dreigt het belang van duurzaamheid soms te worden ingezet in het kader van versterking van regionalisme en nationalisme. De sterke sturing van de EU op het voedselvraagstuk (in feite een belangrijke legitimering van hun oprichting na WOII) is ook niet vrij van protectionisme. We zitten met het dilemma dat enerzijds een sterke wereldhandel kan bijdragen aan politieke stabilisering en dat anderzijds onze westerse *foodprint* steunt op een enorm water-, grond- en energieverbruik elders. Bewustwording hiervan begint bij eigen huis en tuin. Proeftuin Amsterdam kan daarbij een voorbeeld zijn voor andere regio's. •

Meer informatie: www.proeftuin.amsterdam.nl

Kristel de Groote (afgestudeerd student Culturele Geografie) & Paulus Huigen
Rijksuniversiteit Groningen

Waar je vandaan komt en bent opgegroeid zegt iets over wie je bent. Geworteld zijn op een plek draagt bij aan het vinden van een eigen plek in de wereld. Maar hoe zit dat met kinderen van expats? Thuis is voor hen juist *en route* zijn. Een nieuwe kijk op begrippen als thuisvoelen, *roots* en plaatsverbondenheid in een globaliserende wereld.

Roots en route

De beleving van plekken wanneer je nergens wortel hebt geschoten

Klassieke ideeën over thuis, wortels, plaatsverbondenheid en identiteit zijn vaak gekoppeld aan een plek. Mensen verwijzen naar hun (geboorte)grond. Een plek die als antwoord kan dienen op de vraag: 'waar kom jij vandaan?'.

Expatkinderen groeien op verschillende plekken in de wereld op en hebben nergens wortel geschoten. Pakt dat automatisch negatief uit voor de thuisbeleving? Of kunnen thuis, *roots*, plaatsverbondenheid en identiteit ook betekenis krijgen via andere aspecten dan aanwijsbare grond?

Wie en wat

Expats worden voor bepaalde tijd naar het buitenland uitgezonden om daar te wonen en te werken. Hun kinderen groeien daarom op verschillende plekken in de wereld op. Expatgezinnen wonen gemiddeld drie à vier jaar op een plek. Het overgrote deel van hen keert (in zijn geheel of gedeeltelijk) terug naar het thuisland wanneer kinderen naar de middelbare school gaan of met een studie beginnen.

Zaten expats eerder vooral in het leger of deden ze zendingswerk, tegenwoordig is

FOTO: KARST DRAAISMA/RADIO NEDERLAND WERELDOORLOEP

deze groep uitgebreid met werknemers van internationale bedrijven, zelfstandige ondernemers, ontwikkelingswerkers, wetenschappers, enzovoort. Deze uitbereiding is nauw verweven met de globalisering. Daarbij gaat het niet alleen om de internationalisering van bedrijven, maar vooral om de toegenomen mogelijkheden voor sociale interactie en daarmee de groeiende verwevenheid van plekken en werelden.

Thuis, identiteit & plaats

De Jamaicaanse socioloog Stuart Hall beschrijft de complexe en veranderende relatie tussen cultuur, identiteit en plaats. Met de term *diaspora* laat hij zien hoe *shared sets of meanings* (culturen) steeds meer los komen te staan van landgrenzen. Toch fungeert de verwijzing naar een plek nog vaak als kapstok waaraan we onze identiteiten, onze wortels en gevoelens van thuis ophangen. Hall maakt echter duidelijk dat culturen steeds minder terugvoeren naar een aanwijsbare plek en veel meer naar het spoor van plekken dat een cultuur in de loop de tijd trekt in de globaliserende wereld.

Ook in de wereld van expatkinderen spelen

Nederlanders introduceren Sinterklaas in Zuid-China: ook een manier om je ergens anders thuis te voelen. 'De zwarte schmink was op, maar gelukkig hadden we nog blauwe en groene schmink [...] Zo heeft iedereen het Holland-gevoel weer even ervaren in het 'O zo Andere' China!'

migratie en mobiliteit een rol in de plekbeleving en de vorming van identiteit. 'Thuis' is op langere termijn niet aan één aanwijsbare plek verbonden. Verschillende plekken zijn van belang: plekken waar kinderen tijdens de expatperiode woonden, waar zij op jongvolwassen leeftijd in Nederland wonen, en gedachten over woonplekken in de toekomst.

Wat maakt een thuis?

Voor expatkinderen zijn sociale contacten op een plek veruit het meest bepalend voor het idee van een thuis. Deze contacten zijn niet plekgebonden, want expatkinderen kunnen na elke verhuizing nieuwe contacten leggen. Voor familie geldt een ander verhaal. Die blijft vaak achter in Nederland en vormt in veel gevallen de reden voor blijvende verbondenheid met het thuisland. Uiteraard maken de huidige communicatiemiddelen meer sociale interactie mogelijk, met het thuisfront en met sociale contacten op vorige woonplekken. Door de huidige communicatiemiddelen en vooral internet zijn sociale contacten steeds minder afhankelijk van waar je feitelijk bent. Toch blijkt dat veel expatkinderen nog steeds hechten aan (nieuwe) fysieke sociale contac-

De havens

Mondialisering van de voedselketen is weliswaar vanzelfsprekend geworden in de afgelopen vijftig jaar, maar vooral onze havensteden hebben er hun bestaan aan te danken. Denk aan de Hanzesteden, het belang van de modernegotie met de handel op de Oostzee, later de kracht van de VOC en de West-Indische Compagnie en opnieuw aan het eind van de 19de eeuw de opleving van de internationale vaart tussen Europa, Amerika en Azië. Nog altijd is Amsterdam de wereldhaven voor cacao, voorziet Rotterdam

een groot deel van Duitsland van tropische producten en wordt via Schiphol de exclusieve waar ingevlogen.

De Amsterdamse en Rotterdamse havens zijn actief bezig met een duurzaamheidsagenda, waarbij ontwikkelingen in de wereldvoedselketen een van de centrale elementen vormen. Dit vereist een grote betrokkenheid van internationale spelers als Cargill, Nestlé, Campina, Verkade, Unilever en andere concerns. De toon is gezet door de politiek, lokaal en wereldwijd.

ten op hun woonplek. In de eerste plaats omdat zij op elke nieuwe plek een nieuw bestaan willen/moeten opbouwen en contacten op vorige plekken soms (bewust) afbreken om een nieuwe start te maken. Juist sociale contacten in de directe omgeving zijn van alle omgevingsfactoren het meest bepalend voor de mate waarin ze zich thuisvoelen. Daarin speelt mee dat virtuele contacten van de geïnterviewde groep expatkinderen (nu tussen 18 en 25 jaar) tijdens de vroege tienerjaren nog niet zo ontwikkeld en populair waren als nu.

Het vermogen overal een thuis te creëren en de behoefte andere plekken te blijven ontdekken, maken dat expatkinderen weinig betekenissen toekennen aan een plek als materiële setting. Een plek voldoet in materieel opzicht wanneer je een bepaalde routine kunt opbouwen. Routine houdt niet in dat het verblijf op die plek ook gericht is op continuïteit en verbondenheid voor de toekomst. De intentie om (voor lange tijd) op de huidige of andere woonplek te blijven is er namelijk nauwelijks.

‘Ik denk niet dat je meer routine opbouwt wanneer je langer op een plek bent, dat je je dan meer thuis voelt. Juist in het buitenland probeer je meteen een bepaalde routine te vinden, want dat is wat jouw thuis creëert. Als je leefomgeving continu verandert zorg jij voor vastigheid.’

Het woonhuis speelt geen significante rol in het zich thuisvoelen. Vanwege de vele wisselingen is er weinig tijd om herinneringen in een woning op te bouwen. Aan de woonwijk, het dorp en de stad wordt meer ‘thuisbetekenis’ toegekend, wat aansluit bij het belang van sociale contacten voor de thuisbeleving van een plek. Sociale contacten kun je immers overal opbouwen (en afbreken) en ze spelen de grootste rol bij het zich thuisvoelen.

Het totale aantal plekken waar expatkinderen gewoond hebben heeft geen invloed op de mate waarin ze zich thuisvoelen. Het is niet zo dat iemand die een langer dan gemiddelde lijst met woonplekken heeft, daardoor meer kans loopt dat hij of zij zich minder thuis voelt. De gemiddelde leeftijd is wel bepalend. Naarmate expatkinderen ouder worden voelen zij zich minder thuis op woonplekken. Dit kan te maken hebben met het oplopende aantal woonplekken in Nederland, inherent aan de (terug)keer naar het thuisland naarmate expatkinderen ouder worden.

Het kan iets zeggen over het missen van roots in het thuisland of het missen van een thuisgevoel door onbekendheid met gedragscodes van leeftijdgenoten. Het merendeel van de expatkinderen geeft echter ook aan dat ze, eenmaal terug in Nederland, het ritme van verhuizen missen.

‘Ik denk dat ik overal ter wereld een thuis kan maken, maar omdat ik zo gewend ben aan het ritme van verhuizen is het voor mij moeilijk op een plek te blijven.’

Van roots naar routes

Door het vele verhuizen krijgen expatkinderen nauwelijks de gelegenheid te wortelen op een plek. Wortels liggen daarom nergens, of anders gezegd, ze liggen overal. Bovendien is de behoefte om te kunnen benoemen dat wortels op een bepaalde plek liggen of dat thuis verbonden is met een specifieke plek bij expatkinderen niet sterk aanwezig. Expatkinderen vinden het benoemen van roots ook niet zo belangrijk, omdat zij vaak niet eenduidig kunnen benoemen waar zij vandaan komen. Roots liggen op de route van plekken waar zij tijdens kinder- en jeugdijaren hebben gewoond. Daarbij worden expatkinderen door buitenstaanders vaak niet begrepen in hun verhaal. De klassieke interpretatie van thuis, roots en plaatsverbondenheid sluit vaak niet aan bij hun beleving.

‘Het is voor mij simpelweg niet belangrijk om te zeggen dat ik ergens vandaan kom.’

Natuurlijk zijn er ook expatkinderen die wel een specifieke plek missen om te duiden waar zij vandaan komen. Zij missen heel duidelijk het symbolische van wortels en de materiële structuur van een thuis. Een aanwijsbare plek waarvan iemand kan zeggen ‘Daar kom ik vandaan’.

Expatkinderen nemen hun thuis mee in de vorm van familie, sociale contacten die op elke plek te vinden zijn en persoonlijke spullen. Thuis is de symbolisering van een pad en niet een plek waar iemand vandaan komt. Thuis is de plek waar expatkinderen op dat moment verblijven. Zo’n plek kan variëren van een tent op de camping tot een studentenkamer of een geboorteplek. Wortels hoeven in ieder geval niet per se te duiden op een statische en aanwijsbare plek.

‘Wanneer ik op de camping aankom zet ik de tent op en noem ik het mijn thuis.’

Juist het onderweg zijn is wat thuisvoelen definieert. Daarnaast kan het ritme van verhuizen in het heden ook verwijzen naar een (vroeger) leven als expatkind. Deze verwijzing past binnen een toekomstbeeld waarin de meeste expatkinderen zich niet gebonden voelen om langere tijd op een plek te blijven wonen.

‘Stilstaan voelt als achteruitgaan, verhuizen als een vooruitgang. Op mijn huidige woonplek ben ik daarom waarschijnlijk ook zo vaak van kamer gewisseld. Ik woon hier nu nog vanwege de mensen. Als die weggaan, bindt niets mij meer aan mijn huidige woonplek.’

Burgers van de toekomst

Wanneer expatkinderen op jongvolwassen leeftijd vooruitblikken op de toekomst in de zin van partner/gezin en werk wordt dit beeld ingepast binnen een levensstijl en route. Expatkinderen wisselen nu en op latere leeftijd ook vaker van woonplek dan leeftijdgenoten. Het opbouwen van routine op een woonplek brengt voor expatkinderen niet automatisch de intentie met zich mee daar te blijven. De omgeving leefbaar maken voor het moment biedt ruimte om op een volgend moment

weer weg te gaan. Hoewel een aantal expatkinderen het nu fijn vindt een vaste basis te hebben in de zin van een stabiel sociaal netwerk, bekend zijn met heersende gedragscodes en het kennen van de omgeving, is dit niet per definitie bepalend voor de toekomst.

Expatkinderen laten zien dat ideeën over thuis, wortels, plaatsverbondenheid en identiteit aan het veranderen zijn. Plekken worden steeds meer gebruikt als functionele setting en spelen steeds minder een rol bij het ontlenen van identiteit en het verwijzen naar roots en thuis. De koppeling met een aanwijsbare plek neemt af. Thuis is niet langer alleen een plek in de vorm van ‘wortels hebben’ of materiële structuur, maar kan voor expatkinderen ook de betekenis van het onderweg zijn hebben. Dit onderweg zijn maakt dat zij *‘belong to more than one world, speak more than one language (literally and metaphorically), inhabit more than one identity, have more than one home’*. Wellicht zijn expatkinderen daarom wel het prototype burgers van de toekomst. In een wereld waarin migratie en mobiliteit de hoofdrol spelen, brengen expatkinderen een nieuwe kijk op begrippen als thuisvoelen, roots en plaatsverbondenheid. Een kijk die terrein lijkt te winnen en niet alleen voor expatkinderen geldt. Zo groeit ook de gemiddelde student van tegenwoordig door stages en rondreizen in het buitenland al min of meer en route op.

Op een denkbeeldige schaal van mobiliteit tegenover plaats zoeken expatkinderen de antwoorden op vragen over thuis, wortels en identiteit eerder in mobiliteit dan in verbondenheid met één plek. Expatkinderen denken niet in termen van vaak kunnen verhuizen, maar eerder in termen van vaak willen verhuizen. Want thuisvoelen is en route zijn. •

Bronnen

- Groote, K. de 2009. *Roots en route; expatkinderen over plaatsverbondenheid, roots en het maken van een thuis*. Rijksuniversiteit Groningen.
- Hall, S. 1995. New cultures for old?. In: D. Massey & P. Jess (eds). *A place in the world? Places, Cultures and Globalization*, New York.
- Jong, E. de 2005. *Het wereldreizende gezin leert soepel te zijn*. Geraadpleegd op: <http://static.rnw.nl/migratie/www.wereldexpat.nl/nl/vertrek/voorbereiding/051017vertrek-redirected>.
- Knoops-Janssen, H. 2008. *Schijnbare tegenstrijd in het Nederlandse onderwijsbeleid? Een verkennend onderzoek naar internationalisering in het Nederlandse Onderwijs*. Vliegende Hollanders, Voorburg.
- Malkki, L. 1992. National geographic: the rooting of peoples and the territorialisation of national identity among scholars and refugees. *Cultural Anthropology*, 7, 1: 24-44.
- Pollock, D. & R. van Reken 1999. *Third Culture Kids: the experience of growing up among worlds*. Routledge, London.
- Smit, M. 2009. Man en kinderen brengen offers voor topdiplomaat. *De Volkskrant* 27 januari 2009.

Henk van Houtum
Politiek geograaf,
Radboud Universiteit
Nijmegen

column

Velosofie

Zelfs tijdens de vakantie kunnen we hem niet missen. Tal van vakantiegangers nemen hem zelf mee, anderen huren ter plekke een exemplaar, weer anderen laden hem vol en gaan ermee op vakantie en degenen die thuisbleven rijden er een stukje op rond. En door het jaar heen wordt hij massaal gebruikt voor het vervoer naar school en werk. Geen volk ter wereld fietst zo veel als Nederlanders. Van student tot minister, iedereen doet het. Er zijn zelfs meer fietsen dan inwoners in Nederland. De liefde voor de fiets is wat mij betreft volkomen terecht. En nog altijd te weinig bezongen en bejubeld. Want wat is er mooier in deze staart van warme en lange zomerdagen dan te fietsen door stad en streek. Want fietsen is een wonderlijke combinatie van een malende, lijfelijke beweging en weldadige, geografische traagheid. De mogelijkheid van het snelle reizen met auto, trein en vliegtuig maakt dat reizen een vervelend oponthoud is geworden tussen A naar B. Op de fiets gaat het echter precies om de tijd tussen

Fietsen is een wonderlijke combinatie van een malende, lijfelijke beweging en weldadige, geografische traagheid

A en B. Op de fiets raas je niet, maar reis je. Zeker op het vlakke land. Zonder last van zomerse windstiltes, herfstbladeren of sneeuw op het spoor, aswolken in de lucht of files op de weg, glijdt het landschap langzaam onder je weg. Maar zelfs voor hen die denken in snelheid: tal van testen tonen aan dat een fiets in de stad minstens zo snel is als de auto. Tel daarbij op dat de fietsmachine alleen het lichaam als aandrijfmotor heeft en de lucht dus niet vervuult en je begrijpt dat veel steden in Europa de fiets hebben herontdekt. Zo staan er in steden als Barcelona en Parijs inmiddels tal van leenfietsen, en heeft Berlijn ongekend veel huurfietsbedrijven. Maar niet alleen steden hebben de fiets herontdekt. Ook doktoren, psychiaters en onderzoekers ontpoppen zich steeds meer als ware *velosofen*. De boodschap is dat fietsen goed is voor lijf en leden en rustig maakt in het hoofd. Op de fiets ben je namelijk overal maar even, net lang genoeg om te beseffen wat je ziet, niet lang genoeg om er lang bij stil te staan. Gedachten worden als wolken die voorbij vliegen. Fietsen als medicijn tegen opkomende depressies. Het fietsen zorgt voor een prettige roes in het hoofd, een licht suizend gevoel van vrijheid en openheid. In de woorden van de ruimtefilosoof Peter Sloterdijk: ‘Op de fiets wordt een mens optimistisch. Dan ervaar je dat willen, kunnen en uitvoeren één kunnen zijn in een ronddraaiend fietspantheïsme. Dan wil je wel juichen: Es geht, es geht, es geht!’ Het wordt tijd voor een serieuze geografie van de fiets. •